

SƏNƏTİN HƏQİQƏTLƏRİ YOLUNDA

Təyyar Salamoğlu
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Açar sözlər: *ədəbiyyat, ədəbi tənqid, yaradıcılıq, nəsr, tendensiya.*

Ключевая слова: *литература, литературная критика, творчество, проза, тенденция.*

Key word: *literature, literary critic, literary activity, prose, tendency.*

Hamı onu Məmmədcəfər müəllim kimi tanıyırdı. O özü isə, məktəbə, müəllimə sıx tellərlə bağlı idi. O tez-tez ona orta məktəbdə dərs demiş müəllimlərin, o cümlədən Naxçıvan əməkdar məktəb müəllimi Nazlı xanım Tahirovanın adını çəkərdi. Maraqlı, mürəkkəb bir həyat yolu keçmiş Nazlı xanımın uğursuz taleyinə də acıyırdı. Onun ədəbiyyata həvəsi də elə həmin vaxtdan başlamışdır. Müəllim kimi, yaradıcı şəxs kimi böyük nüfuza malik olması onu tələbələrinə daha çox sevdirdi. Müasirləri arasında onun görkəmli ədəbiyyat tarixçəsi kimi qəbul edilməsi bir müəllim kimi də onun nüfuzunu artırırdı. Hər yerdə ona hörmətlə yanaşırdılar. O əsl mənada müəllim idi. Tələbələrinə dərin bilik vermək onun ideali idi. Müasirləri təsdiq edir ki, M.C.Cəfərov çox görkəmli ədəbiyyat tarixçisidir. Bu, indi də mübahisə doğurmayan bir həqiqətdir. Lakin o, öz stixiyası etibarlı ilə tənqidçidir. Ədəbi tənqid onun yaradıcılığının ana xəttidir. M.C.Cəfərovun ədəbiyyat tarixçisi kimi fəaliyyəti ilə tənqid sahəsindəki fəaliyyəti yaşıddır. 40-cı illərdən 80-ci illərə qədər o, hər iki sahədə paralel və ardıcıl çalışmışdır. Ədəbiyyat tarixi sahəsindəki fəaliyyəti (xüsusən romantizmlə bağlı tədqiqatları) üzərinə qətiyyənlə kölgə salmadan deyə bilərik ki, o, ədəbi tənqiddə daha nüfuzlu bir mövqeyə, heç kiminkinə bənzəməyən bir üsluba sahibdir.

Lakin burası da var ki, bu nüfuzun qazanılmasında, bu üslubun müəyyənləşməsində onun milli və dünya ədəbiyyatının tarixini dərinlən bilməsinin, ədəbiyyat tarixinin ən müxtəlif dövrləri ilə bağlı ardıcıl araşdırmalar aparmasının da çox mühüm rolu var.

"Ədəbi düşüncələr" (Bakı: Azər nəşr, 1958), "Həyatın romantikası" (Bakı: Azər nəşr, 1968), "Sənət yollarında" (Bakı: Gənclik, 1975), "Həmişə bizimlə" (Bakı: Yazıçı, 1980) kitabları və sonrakı illərdə 1940-1990-cı illər arasında M.C.Cəfərovun ədəbi tənqid sahəsindəki aramsız fəaliyyətinin məhsulları olaraq ərsəyə gəlmişdir.

Tənqiddə gəldiyi ilk illərdən başlayaraq M.C.Cəfərov çağdaş ədəbi prosesin ən müxtəlif problemlərinə və istiqamətlərinə nüfuz etməkdən çəkinməmişdir. Onun tənqidi düşüncəsindəki universallıq bu sahədə fəaliyyət göstərdiyi ilk onillikdən özünü bürüzə vermişdir.

Bu mənada bədii nəsr problemlərinə, xüsusən 50-60-cı illərin nəsrinə tənqidçinin yanaşmaları orijinallığı və obyektivliyi ilə diqqətəlayiqdir. Bu illərdə bədii nəsrin təhlilinə daha ciddi ehtiyac duyulurdu. Məlumdur ki, 50-ci illərin ədəbi prosesində gənc nasir kimi İ.Hüseynovun əsərləri diqqəti çəkirdi. İlk hekayələri, "Bizim qızlar", "Dan ulduzu" kimi povestləri ilə o, ədəbi tənqidin marağına səbəb olmuşdu. Bəlkə də bu illərdə və sonrakı onillikdə də gənc nasir

olaraq İ.Hüseynov qədər eyni zamanda həm tənqid olunan, həm də təqdir olunan yazıçı olmamışdır.

M.C.Cəfərov böyük sənət duyumu, həssas tənqidçi təfəkkürü ilə İ.Hüseynovun Azərbaycan nəsrinə sıradan bir nasir kimi gəlmədiyini ən tez başa düşən və qəbul edən tənqidçilərdən biridir. “Dan ulduzu” (1954), “Doğma və yad adamlar” (1959) məqalələrində M.C.Cəfərovun İ.Hüseynovun yazıçı istedadına dərin inamı duyulur, onun istedadına inandığı gənc nasiri tənqidçi qələminin bütün gücü ilə böyük sənət yoluna çıxarmaq üçün əlindən gələni etməyə hazır olduğu aşkar görünür. Bu məqalələrdə yazıçının “Bizim qızlar”, “Dan ulduzu” və “Doğma və yad adamlar” povestləri təfərrüatlı təhlilə çəkilir.

İ.Hüseynovda, ilk növbədə, tənqidçinin diqqətini çəkən, marağına səbəb olan “onun yaradıcılıq istedadının orijinal xüsusiyyətləri”dir, “sözün həqiqi mənasında obrazlı təfəkkürə malik” olmasıdır. İ.Hüseynovda “hər bir hadisənin mahiyyətinə dərinən nüfuz edə bilən çox incə yazıçılıq müşahidəsinin” görünməsi, “yazıçının canlı dili çox gözəl” bilməsi, “ədəbi dilin bütün qanunlarına riayət etməklə, bu dildən son dərəcə səmərəli istifadə etməyi bacarması” M.C.Cəfərovu təmin edir, həqiqi bir sənətkar olmaq üçün bu cəhətlərin çox vacib keyfiyyətlər olduğunu başa düşən tənqidçi yazıçının yaradıcılığında özünü göstərən qüsurların zaman-zaman, xüsusən tənqid onun yaradıcılığına həssas yanaşib düzgün istiqamətləndirəcəyi təqdirdə, yazıçının da bu tənqiddə həssas yanaşacağı təqdirdə düzələcəyinə inanırdı.

Görkəmli alim “Dan ulduzu” povesti haqqında yazırdı: “Mövzu çox əhəmiyyətli və müasirdir, məqsəd çox gözəl və aydındır. Müəllif bundan əvvəl yazdığı “Bizim qızlar” povestində də qarşısına bu cür məqsəd qoymuşdu. Bu povestdə də kolxozçu gənclərin

yeni, mədəni baramaçılıq uğrunda mübarizəsi təsvir olunurdu”. Tənqidçinin “Bizim qızlar” və “Dan ulduzu” povestlərinin mövzunu təqdir etməsi zamanın ədəbiyyat siyasətinin ifadəsidir, mövzunun “əhəmiyyətli və müasir” olması haqqında fikirlər zamanın “həqiqətləri”ni əks etdirir. Ancaq mövzuya müsbət münasibətdə M.C.Cəfərovun təqdir etdiyi başqa həqiqət də var: “Mövzunun xarakteri göstərir ki, burada yazıçı yalnız təsərrüfat hadisələrini və yeniliklərini təsvir etməklə kifayətlənə bilməz. Əsas vəzifə şüurla, mənəviyyatla, bir sözlə, insanla məşğul olmaqdır. “Dan ulduzu” müəllifi də qarşısına belə bir məqsəd qoymuşdur”. Bu, artıq bədii mətnə yanaşmada zamanın “həqiqəti”nin yox, sənət həqiqətinin önə çəkilməsidir, sosiolojiden estetikliyə keçidi şərtləndirir. M.C.Cəfərovun İ.Hüseynovun ilk povestlərinin mövzusu ilə bağlı təqdir etdiyi iki cəhəti - əslində bir-birini rədd edən iki cəhəti ortaq məxrəcə gətirmək cəhdi əsərlərin qələmə alındığı zamanın sənətə münasibətdə keçid xarakterli olmasını, dualist münasibətin də buradan irəli gəldiyini işarələyir. 50-ci illərin əvvəllərinin yazıçısı kimi İ.Hüseynov da, 50-ci illərin tənqidçisi kimi M.C.Cəfərov da eyni zamanda sənətdə istehsalat problemlərinin baş məqsədə çevrilməsinin effektsizliyini duymuş, istehsalat problemləri fonunda insan mənəviyyatını önə çəkməyin zəruriliyini başa düşmüşlər. İ.Hüseynov başa düşdüyünə, dərk etdiyinə təcrübəsinin azlığı üzündən mükəmməl bədii həll verməyə çətinlik çəkmişdirsə, tənqidçi də əsəri birbaşa insan mənəviyyatı kontekstinə çıxarmağa bir o qədər çətinlik çəkmişdir. Onun “baramaçılıq uğrunda mübarizə”yə “çox əhəmiyyətli və müasir” mövzu kimi yanaşması da bunun əlamətidir.

Alimin Minayə (“Bizim qızlar”) və Zərəfşan (“Dan ulduzu”) obrazlarında müsbət qəhrəman axtarıcılığının ideoloji əsaslara söykəndiyi şübhə doğurmur. Tənqidçiyə

görə, müəllif əsərində müsbət qəhrəmanın yaranmasına imkan verən “xarakterik həyat hadisələri” seçə bilməmişdir. Yenə də tənqidçiyə görə, “bu hadisələr məhz elə xarakterik həyat hadisələri və bu insanlar, istər mənfi, istər müsbət, elə xarakterik insanlar olmalıdır ki, onların arasında, onlarla münasibətdə yazıçının yaratmaq istədiyi ən səciyyəvi, müsbət xarakter özünü göstərməyə imkan və meydan tapa bilsin”. Sosrealizmin estetik prinsipləri baxımından bu tələb tamamilə haqlıdır. Lakin bir məsələ var. Ümumiyyətlə, fərdi yaradıcılıq manerasını, həyatı bədii idrakda özünəməxsusluğunu elə ilk əsərlərində bu və ya digər dərəcədə göstərməyə nail olan yazıçının “ən səciyyəvi, müsbət xarakter – qəhrəman” yaratmaq fikri olmuşdurmu? Bəlkə, Minayə, yaxud Zərəfşan İ.Hüseynovun realist qələmində daha çox adi insan, həyatı obraz kimi düşünülmüşdür?

Məsələ burasındadır ki, istər Zərəfşan obrazı, istərsə də Nadir və Kərim dayı obrazları ilə bağlı təsvir edilən hadisələrin həyatı situasiyalardan doğduğunu, həyat həqiqətinin ifadəsi olduğunu tənqidçi özü də etiraf edir: “Bu təsvirlərin (Zərəfşanla bağlı təsvirlərin - T.S.) qeyri-təbii olduğuna hökm vermək sadələşmə olardı... Qoca Kərim dayının bu qayğıkeşliyi də həyat həqiqətidir. Çox təbii və inandırıcıdır. Bu qayğıkeşlik sənətin güzgüsünə düşməyə layiqdir. Üstəlik burada hər tipi öz dili ilə danışdırmaqda müəllifin ustalığını da qeyd etmək olar”.

Tənqidçiyə görə, yazıçı Zərəfşanı “sənətin böyük tələblərinə görə” canlandırma bilməmişdir. Yaxşı, axı yazıçı bir insan (tənqidçiyə görə - yeni insan) kimi qəhrəmanını görüb, duya bilmişdirsə, Zərəfşanla, eləcə də digər qəhrəmanlarla bağlı təsvirlər həyat həqiqətinin ifadəsi kimi təbii və inandırıcıdır, onda tənqidçi nədən narazıdır? Və o “sənətin böyük tələbləri” dedikdə nəyə nəzərdə tutur? Tənqidçinin təhlillərindən

görünür ki, Zərəfşan tənqidçinin “müsbət qəhrəman” tələblərinə cavab vermir. Tənqidçi Zərəfşanda “köhnəliklə üz-üzə gələn yeniliyin, xüsusən kəndin yeni gənc qüvvələrinin” ümumiləşdirilmiş obrazını görmək istəyir. Tənqidçi hər iki povestin əsas qəhrəmanlarını - Minayəni və Zərəfşanı müqayisə edir və belə qərara gəlir ki, “...Zərəfşan bir müsbət surət kimi Minayəyə nisbətən zəifdir”. Şübhəsiz ki, tənqidçi bu cəhəti gənc yazıçının yaradıcılığında geriye doğru addım, ümumən isə sənətkarlıq qüsuru hesab edir. Diqqət edilsə, Minayə və Zərəfşan obrazları və ümumiyyətlə, İ.Hüseynovun bu povestləri ilə bağlı deyilən qüsurların demək olar ki, hamısı “müsbət qəhrəman” məsələsi ilə bağlıdır. Sosrealizmin “müsbət qəhrəman” parametrləri ilə yanaşanda M.C.Cəfərovun Zərəfşanı Minayəyə nisbətən zəif hesab etməsi tamamilə qanunauyğun görünür. Ancaq bədii yaradıcılığa gəldiyi ilk əsərlərindən etibarən yazıçının əsərdən əsərə öz prinsiplərini daha inadla sənətə tətbiq etdiyini də düşünmək olar. Məsələn, düşünmək olar ki, “Bizim qızlar”da “Dan ulduzu”na nisbətən yazıçı daha çox sosrealizm prinsiplərindən çıxış edirdi və yaxud əksinə, “Dan ulduzu”nda o, daha artıq sərbəstlik nümayiş etdirə bilmiş, öz aparıcı qəhrəmanını bu metodun prinsiplərinə tabe tutmağa o qədər meyil etməmişdir. Əslində bu proses şüurlu yaradıcılıq addımı kimi yox, bədii istedadın realist qələmə təqlinləri şəklində olaraq baş vermişdir. Öz estetik təfəkkür tərzilə həyatiliyə meyilli olan yazıçı qəhrəmanını ideolojinin reseptləri əsasında yox, gördüyü, müşahidə etdiyi həyatı situasiyalar, canlı insanlar üzərindəki müşahidələri əsasında yaratmışdır. Bu mənada, heç şübhəsiz ki, “Bizim qızlar”a nisbətən “Dan ulduzu”, Minayəyə nisbətən Zərəfşanı bədii nəsrimizdə, eləcə də İ.Hüseynovun yaradıcılığında irəliyə doğru hərəkətin nəticəsi saymaq mümkündür.

Müşahidə edirik ki, İ.Hüseynovun yaradıcılıq təcrübəsi artdıqca, o, yeni-yeni əsərlər yazdıqca ədəbi tənqidin daha sərt reaksiyaları ilə üzləşir. Yazıçı “Bizim qızlar”a nisbətən “Dan ulduzu”, “Dan ulduzu”na nisbətən “Doğma və yad adamlar”la bağlı daha ciddi tənqidlə qarşılaşır. Tənqid və yazıçı münasibətlərində paradoksallıq artmağa başlayır və yazıçının həyat hadisələrinə münasibətinin xarakteri tənqidin aktiv etirazına səbəb olur. “Doğma və yad adamlar” povestini oxuyandan sonra M.C. Cəfərov yazırdı: “Sizə nə olmuşdur? Əvvəlki əsərlərinizdə geniş həyat üfüqləri, zəhmət, fəaliyyət, mübarizə meydanı var idi. Burada isə nəinki qəhrəmanlarınız, heç oxucu xəyalı da tərpnəməyə yer tapa bilmir”. Tənqidin mövqeyini qəbul etsək, düşünməliyik ki, İ.Hüseynov əsərdən əsərə geri gedir. Çünki “Yanar ürək” romanı da müəyyən mənada, belə də deyə bilərik ki, tənqidin “əsəblərini” tamam tarıma çəkmiş, yazıçı həyat həqiqətini təhrifdə suçlanmışdı. M.C.Cəfərov yazırdı: “Bizim arzumuz budur ki, bundan əvvəl yazdığınız əsərlərdə olduğu kimi həyat adamları necə tərbiyə edirsə, siz də onu olduğu kimi göstərməyə çalışsınız”. Tənqid bu mövqeyində haqlı idimi? Axı deyirlər, zaman ən yaxşı tənqidçidir. Müasir ədəbiyyatşünaslıqda “Bizim qızlar” və “Dan ulduzu”na nisbətən “Doğma və yad adamlar”da, sonuncu ilə müqayisədə “Yanar ürək”, “Tütək səsi”, “Teleqram”da yazıçının yeni yaradıcılıq üfüqlərinə çıxması, nəsrimizdə “insan amilini, şəxsiyyət başlanğıcı”nı önə çəkən, əsaslandırın psixoloji nəsrin ən uğurlu nümunələrini yaratması birmənalı şəkildə qəbul olunmuşdur. Onda bəs nə üçün tənqidçi, hətta 1965-ci ildə, ədəbiyyatımızın və eləcə də tənqidimizin yeni keyfiyyət mərhələsinə daxil olduğu illərdə belə “Doğma və yad adamlar”ı, “Tütək səsi”ni varlığa subyektiv münasibətdə suçlayır, “Teleqram”ı kəndi birtərəfli, tufeyliliyi “ilk planda

təsvir” edən, “yeknəsəq bədii priyom”la, “süni süjet quruluşu”nda yazılmış əsərlərdən sayır?

“Doğma və yad adamlar” povestinə həsr edilmiş məqalədə biz bu suala əhatəli cavab tapırıq. Məlum olur ki, həyat həqiqətinin bədii həqiqətə çevrilməsi məsələsində yazıçı ilə tənqidçi arasında hələ sənətkarın ilk əsərlərinə münasibətdə özünü göstərən haçalanma, fikir ayrılığı getdikcə dərinləşir. Bir növ yazıçı tənqidin tövsiyələrini qulaqardına vurur. Özünün bədii inikas prinsiplərinin arxasınca gedir. Tənqidin təlqin etdiyi prinsiplərə yox, özünün dünya duyumuna axıra qədər sadıq qalan yazıçı tənqidçilərin sərt tənqidi ilə üzləşir.

Ümumilikdə Məmməd Cəfər tənqidinin həyat həqiqətinin estetik həqiqət şəklində dərkə istiqamətində ciddi bir təkamül yolu keçməsi haqqında fikir söyləməyə əsas verir. “Doğma və yad adamlar”, “Əməlpərvər ədib”, “Romanlar müəllifi”, “Yazıçı-tərbiyəçi”, “Mənalı konfliktlər”, “General” romanı və müharibə mövzusu”, “Müasir kəndin təsviri”, “Ədəbiyyatımızın yeni nəsl-i”, “Yüksək sənətkarlıq uğrunda”, “Bir mübahisə münasibətilə”, “Xalqla bir cəbhədə” məqalələrində bədii nəsrimizin müxtəlif keyfiyyət mərhələləri və nümayəndələrinin yaradıcılığı haqqında əhatəli və dolğun təsvir yaradılır. Bu məqalələrdə nəsrin irəliyə doğru hərəkətini fərqli janrların – hekayənin, povest və romanın, həmçinin fərdi üslubların, hətta üslub təmayüllərinin kontekstində izləmək mümkündür.

Məmməd Cəfər tənqidində deyilməsi vacib olan həqiqət, deyilməsi mümkün olan elmi həqiqət şəklində ifadəsini tapıb.

Bu isə o deməkdir ki, bu tənqiddə zamanın “həqiqətləri” ilə sənətin həqiqətləri həmişə üz-üzədir. M.C.Cəfərovun tənqidçi xarakterini səciyyələndirən ən əsas cəhət də ondan ibarətdir ki, bu mübarizə prosesində sənət həqiqəti zamanın “həqiqəti”nə heç

vaxt qurban verilmir. Bəlkə, belə də demək olar ki, zamanın “həqiqətləri”nin dilə gətirilməsi sənətin həqiqətlərini demək üçün vəsilə olur.

Fikrimizin təsdiqi mənasında “Ədəbiyyatımızın yeni nəsli” və “Yüksək sənətkarlıq uğrunda” məqalələrinə daha təfərrüatlı nəzər salaıq. 1962-ci ildə yazılmış birinci məqalə aşağıdakı cümlə ilə başlayır: “Ədəbiyyatımızın yeni, üçüncü nəsli yetişir”. Tənqidçi elə bu cümlə ilə həm tədqiqatının obyektini, həm də məramını müəyyənləşdirir: Ədəbiyyata gələn yeni qüvvələrin yaradıcılığı haqqında qənaətlərini əks etdirmək; yeni nəsil yazarların yaradıcılığında mənfi tendensiyalara və qüsurlu hallara diqqət çəkmək. Təbii ki, əsas məqsəd ədəbi prosesin inkişafına təkan verməkdir. Bu məqalədə ədəbi proses həm nəsr, həm də poeziyanın hərəkəti istiqamətində izlənilir; M.C.Cəfərov Ə.Hacıadə, Y.Səmədoğlu, Anar, A.Əfəndiyev, Ş.Fərzəliyev, Ç.Hüseynov, T.Əfəndiyev, Ə.Hacıyev, Ə.Mirzəcəfərlili, Ç.Ələkbərzadə və eləcə də bədii nəsrimizdə imzaları yenidən görünməyə başlayan digər nasirlər haqqında fikir söyləyir. O qədər də böyük olmayan məqalədə yeni nəsillərinin də yaradıcılığının zəngin palitrasının yaradıldığını nəzərə alsaq, tənqidçinin ədəbi prosesə həssas münasibətini, nəsrin və poeziyanın irəliyə doğru hərəkətini ümumiləşdirmək bacarığını xüsusi qeyd etməliyik. Onu da qeyd edək ki, tənqidçi “ümumi sözlər olmasın deyə, gənclərə fərdi yanaşmağı” lazım bilmiş, məhz bu yolla “onların hərəsinin özünəməxsus yaradıcılıq müvəffəqiyyəti və kəsirləri”ni müəyyənləşdirməyi nəzərdə tutmuşdur. İlk diqqəti çəkən cəhət tənqidçinin yeni nəsillərinin sənətkarlarının yaradıcılıq laboratoriyasına yetərinə bələdliyi. Hələlik daha çox hekayə “orbiti”ndə fırlanan bu gənclərin əsərlərinin fərdi üslub, fərdi yazı manerası kontekstində qiymətləndirilməsi, şübhəsiz ki, tənqidçinin ədəbi

prosesə yeni rəkursdan, yeni baxış bucağı ilə yanaşmasının əlamətidir. Müəllif güzəştəz təhlil aparır; Ə.Hacıadə, Anar, Y.Səmədoğlu, Ç.Hüseynov kimi sonradan məşhur Azərbaycan nasirləri kimi tanınan sənətkarların, eləcə də imzasını sonradan təsdiq edən bilməyənlərin yaradıcılığının çox qısa, lakin olduqca elmi xarakteristikasını verir. Bir nasir kimi onların ümid verən cəhətləri ilə yanaşı, gələcəkdə inkişafına mane ola biləcək xüsusiyyətlərə də diqqət yetirir. Məsələn Ə.Hacıadənin hekayələrində dilin emosionallığı, yığcamlığı, işlənməmiş mövzular tapmaq bacarığı, obrazların “fikir və hisslərini verməyə xüsusi səy” göstərilməsini dəqiq müşahidə edib ümumiləşdirən tənqidçi onun bəzi hekayələrində, xüsusən “Ağ saçlı qızın hekayəsi”ndə yazıçının ifrat sentimentalizmə qapılmasına, həm təsvir üsulunun məhdudluğu, həm də təsvir edilən hadisələrin qeyri-təbiiyi, inandırıcı oluması, qəhrəmanların, xüsusən ona xəyanət etmiş nişanlısının yolunu on yeddi il gözləyən qızın xarakterinin qeyri-səciyyəviliyinə dair tənqidi mülahizələr söyləyir.

Şübhəsiz ki, yazıçının yaradıcılıq yoluna qiymət vermək kifayət qədər çətin, həm də məsuliyyətli bir işdir. Bu çətinlik də, məsuliyyət də oradan irəli gəlir ki, tənqidçi öz arqumentləri ilə həm yazıçını, həm də oxucunu müşahidə və ümumiləşdirmələrinin dəqiqliyinə inandırmalıdır. Burada uğur qazanmağı, ilk növbədə, tənqidçi istedadı müəyyənləşdirir. İkinci halda isə, sənətkarın yaradıcılıq yolunun hər bir faktına yetərinə bələd olmaq əsas şərtlərdəndir.

M.C.Cəfərovun “Yüksək sənətkarlıq uğrunda” məqaləsi 1965-ci ildə yazılmışdır. Ədəbi icmalın mükəmməl nümunəsi olan bu məqalədə tənqidçi son illər bədii nəsrimizlə bağlı müşahidə və qənaətlərini ümumiləşdirməyi əsas məqsəd kimi götürmüş və “Ədəbiyyatımızın yeni nəsli”ndən fərqli olaraq, burada nəsrimizin inkişafını mövzu və prob-

lematika kontekstində izləməyi nəzərdə tutmuşdur. Məqalədə 60-cı illərdə Azərbaycan nəsrində kolxoz kəndi, fəhlə həyatı, Böyük Vətən müharibəsi, inqilab uğrunda mübarizə, ailə-məişət, mənəvi-əxlaqi problemlər, tarixi və s. mövzularda yazılmış hekayə, povest və romanlar təhlil süzgəcindən keçirilmişdir.

M.C.Cəfərov müasir bədii nəsrin klassik milli nəsr ənənələri əsasında inkişaf etməli olduğunu söyləyəndə, heç şübhəsiz ki, haqlıdır. Milli ənənədən kənarda novatorluq yoxdur. Lakin milli ənənəyə istinad dünyaya nəsr təcrübəsinə istinad, dünya nəsrində gedən prosesləri mənimsəyib milli nəsrə tətbiq etməyi inkar etmir. Nəsrin axtarışlarında bu proses qaçılmazdır. Tənqidçi bədii nəsrdə rəmzi-sözlü mənaya artan meyili realizmdən uzaqlaşmaq kimi təsəvvür edir və 60-cı illər nəsrində görünməyə başlayan bu tipli təsvir üsullarına tənqidi yanaşır.

Ədəbi icmal janrında yazılmış “Ədəbiyyatımızın yeni nəsli”, “Yüksək sənətkarlıq uğrunda” məqalələrində tədqiqat predmetinin tələbinə uyğun olaraq M.C.Cəfərovun müxtəlif ədəbi nəsillərin, xüsusən gənc yazarların yaradıcılığına tələbkar, obyektiv, həssas yanaşma ilə bərabər, estetikliyi birmənalı meyara çevirməsi onun tənqidçi təfəkkürünün 60-cı illərdə artıq sosioloji-ideoloji qiymətləndirməyə müxalif bir düşüncəyə kökləndiyini nümayiş etdirir. Məmməd Cəfər yaradıcılığındakı aparıcı keyfiyyətlər - metodoloji-sağlamlıq, elminə nəzəri dolğunluq və bütün bunların şərtləndirdiyi estetikliyin ön plana keçməsi “ömrün əsən yellərinə istedad yelkəni ilə sinə gərməyin” (Ç.Aytmatov) nəticəsi idi. “Ömrün əsən yellərinə istedad yelkəni ilə sinə gərmək” bacarığı onun tənqidinin həmişəyaşar-

lığına təminat verən əsas amildir.

Rəyçi: prof. H.Qasımov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Cəfər M. Estetik tərbiyə: ailə və məktəb. Bakı: Maarif. 1967.
2. Cəfər M. Xatirələr. Bakı, 2010.
3. Qarayev Y. Tarix: yaxından və uzaqdan. Bakı, 1995.

T.Саламоглы

На пути правды профессии

Резюме

В статье отмечается, что М.Дж. Джафаров выдающийся историк литературы. Автор также заявляет, что литературная критика является главной линией его творчества. Отмечается, что его глубокое знание национальной и мировой литературы помогло ему завоевать важный авторитет критика.

T.Salamoglu

On the pass of truth of education

Summary

In the article it is noted that M.J.Jafarov became a famous literature historian. Literary criticism played great role in his literary activity. The author also spoke about his great achievement as a critic and relates it with his deep knowledge on national and world literature.